

Κύπρος 1974-2014

Πικρό μακρύ συναξάρι σύγχρονου μαρτυρολογίου

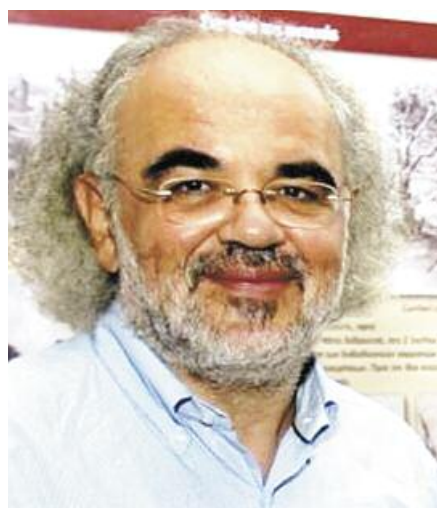
Ο Πέτρος Παπαπολυβίου, αναπληρωτής καθηγητής του Πανεπιστημίου Κύπρου, μας μίλησε με ιδιαίτερη γνώση, ακρίβεια και διάκριση για τα τραγικά γεγονότα του 1974 αλλά και τις μέχρι σήμερα συνέπειές τους στη Μεγαλόνησο

O

κύριος ιστορικός, ένας από τους σημαντικότερους γνώστες ποικίλων πτυχών και λεπτομερειών της ιστορίας της Μεγαλόνησου, συμμετείχε στην επιστημονική επιτροπή της κοινοβουλευτικής επιτροπής της Κυπριακής Βουλής για το άνοιγμα του «Φακέλου της Κύπρου», κι έτσι η μαρτυρία του είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ο λόγος του, φορτισμένος από το συνεχιζόμενο δράμα της Μεγαλόνησου και την προσπάθεια για τουρκοποίηση του υπό κατάληψη βόρειου τμήματός της, εκφράζει την αγωνία για την επιβίωση της από αρχαιοτάτων χρόνων ελληνικής προγονικής κληρονομιάς και παράδοσης της Κύπρου σε όλη την επικράτειά της.

Ένας ιστορικός μπορεί να δει τα γεγονότα του Ιουλίου του 1974 στην Ελλάδα και την Κύπρο με όρους τραγωδίας, και αν ναι, ποια είναι αυτά τα χαρακτηριστικά που τη συνθέτουν;

Η μεγαλύτερη τραγωδία, μαζί με την απώλεια εκατοντάδων ανθρώπων ζωών στο πραξικόπημα και στην τουρκική εισβολή, είναι ότι με εξαίρεση τους λιγοστούς, σήμερα, εγκλωβισμένους, διακόπηκε η ελληνική παρουσία και έπαυσε να ακούγεται η ελληνική λαλιά σε μία από τις πανάρχαιες κοιτίδες της στην Ανατολική Μεσόγειο. Πέρα από τον ανθρώπινο πόνο χιλιάδων οικογενειών που ένιωσαν τη φρίκη και την αδικία του πολέμου, θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει πολλές επιμέρους τραγωδίες: Τη θλιβερή εικόνα των ηγετών και επιτελών του κουντικού καθεστώτος, που οργάνωσαν, διέταξαν και εκτέλεσαν το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974, είτε από μίσος προς τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρχιεπίσκοπο Μακάριο, είτε γιατί πίστευαν με αφροσύνη ότι «θα πετύχαιναν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα», αλλά στάθηκαν ανίκανοι να πάρουν τα στοιχειώδη μέτρα άμυνας απέναντι στην τουρκική εισβολή. Το ότι δύο εικοσιτετράωρα ύστερα από την είσοδο των τουρκικών τεθωρακισμένων στην Κερύνεια η Αθήνα πανηγύριζε την πτώση της δικτατορίας

Πέτρος Παπαπολυβίου.

και δεν θρηνούσε την άλωση της Κύπρου... Το αίσθημα της εγκατάλειψης από την Ελλάδα, που ένιωσαν όσοι πολέμησαν στην Κύπρο το 1974, Κύπριοι και Ελλαδίτες, και συνολικά ο κυπριακός ελληνισμός. Το ότι ανάμεσα στους κυρίαρχους «μεταπολιτευτικούς μύθους» δεν αναφέρεται ως αιτία της κατάρρευσης της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας η τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Ακόμη, τραγωδία συνιστούν, σχετικά με αυτά που ανέμεναν, και όσα ζουν οι Τουρκοκύπριοι από το 1974 στα κατεχόμενα, εξαιτίας του εποικισμού και της παρουσίας σαράντα χιλιάδων ανδρών του τουρκικού στρατού.

Από τη σημερινή κατάσταση στην κατεχόμενη Κύπρο τι είναι αυτό που σας στενοχωρεί περισσότερο;

Τη μεγαλύτερη θλίψη προκαλεί η συνεχιζόμενη καταστροφή της μακραίωνης πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου και η αναληψία των κατοχικών «αρχών» και του ψευδοκράτους απέναντι στα αρχαιολογικά και θρησκευτικά μνημεία και στους χριστιανικούς τόπους λατρείας. Δεκάδες εκκλησίες έχουν γίνει τζαμιά ή έχουν αφεθεί να καταστρέφονται, άλλες έχουν ισοπεδωθεί ή έχουν μετατραπεί σε αποθήκες, αχυρώνες, στάβλους, μάντρες, περιστερώνες, καφενεία, εστιατόρια, αίθουσες διδασκαλίας χορού, εργαστήρια, ακόμη και νεκροτομεία. Μια άλλη συγκλονιστική εικόνα αποτελούν τα κουρσεμένα νεκροταφεία. Όλα τα ελληνικά κοιμητήρια έχουν λεηλατηθεί συστηματικά και ανεμπόδιστα. Οι σταυροί και τα ταφικά μνημεία έχουν κατα-

στραφεί και οι μαρμάρινες πλάκες έχουν κλαπεί. Παράλληλα, εικόνες, αγιογραφίες και ψηφιδωτά, λατρευτικά αντικείμενα και αρχαιολογικοί θησαυροί έγιναν μέσο πλουτισμού για διεθνή κυκλώματα ιερόσυλων τυμβωρύχων και αρχαιοκάπηλων. Ανεπανάληπτα έργα τέχνης και μοναδικά βιβλία από τις μεγάλες δημόσιες και ιδιωτικές βιβλιοθήκες της Αμμοχώστου και της Κερύνειας έχουν ιδιοποιηθεί ξεδιάντροπα από τις κατοχικές αρχές και μεταφέρθηκαν σε βιβλιοθήκες της Τουρκίας ή σε «δημόσιες» του ψευδοκράτους. Στα παραπάνω πρέπει να προστεθούν ο μαζικός και συνεχιζόμενος εποικισμός με τη μεταφορά εποίκων από την Ανατολία, οι μετονομασίες και η τουρκοποίηση όλων ανεξαιρέτως των ελληνικών τοπωνυμίων, ακόμη και καθιερωμένων από την κλασική αρχαιότητα ονομάτων, η ανέγερση εδώ και μερικά χρόνια, μετά τη στροφή στον ισλαμισμό στην Τουρκία, τεράστιων τζαμιών δίπλα από τους λεηλατημένους χριστιανικούς ναούς. Όλα αυτά συνθέτουν μια φρικιαστική εικόνα που επιβεβαιώνει ότι στην Κύπρο από το καλοκαίρι του 1974 συντελέστηκε και εξακολουθεί να διαπράττεται το έγκλημα της πολιτιστικής γενοκτονίας.

Σαράντα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο τι έχει μελετηθεί από τους ιστορικούς και τι δεν έχει μελετηθεί ακόμη;

Υπάρχουν κεφάλαια για τα οποία έχουν εκδοθεί αρκετά και σημαντικά βιβλία. Στον τομέα της διπλωματικής ιστορίας, για παράδειγμα, υπάρχουν πολλοί τίτλοι για τον ρόλο της Μεγάλης Βρετανίας, των Ηνωμένων Πολιτειών και του ΟΗΕ και το πώς διαχειρίστηκαν την κυπριακή κρίση του 1974, στις διαπραγματεύσεις αλλά και στα παρασκήνια. Τα βιβλία αυτά συμπληρώνουν οι αυτοβιογραφίες και οι αναμνήσεις προσωπικοτήτων (πολιτικών, διπλωματών, στρατιωτικών) που διαδραμάτισαν σημαντικότατο ρόλο στα γεγονότα του 1974, στην Κύπρο, την Ελλάδα, την Τουρκία ή αλλού, χωρίς όμως να έχουν μιλήσει όλοι οι πρωταγωνιστές. Η στρατιωτική ιστορία είναι ένας άλλος κλάδος όπου υπάρχουν αρκετοί τίτλοι για την τουρκική εισβολή και τον πόλεμο του 1974 και όπου συνεχώς εκδίδονται νέα βιβλία από ειδικούς ή από ομάδες και συλλόγους βετεράνων που γράφουν την πολεμική ιστορία των μονάδων τους. Από την άλλη, η ιστορική επιστήμη δεν

έχει ερευνήσει πολλές από τις πτυχές της τουρκικής εισβολής και ένας λόγος είναι οι ελλείψεις στις ελληνικές / κυπριακές αρχειακές διαθεσιμότητες. Λείπουν επιστημονικά βιβλία για τεράστια κεφάλαια για το Κυπριακό και για τα αποτελέσματα της τουρκικής εισβολής, όπως για την ιστορία του ζητήματος των αγνοουμένων, τους πρόσφυγες και τους προσφυγικούς συνοικισμούς, το έπος της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης και αναδημιουργίας, τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, αλλά και την επιχείρηση αποδόμησής της, τα τελευταία χρόνια, που σχηματικά περιγράφεται με τις περιπέτειες του συνθήματος-συμβόλου «δεν ξεχνώ», κ.ο.κ. Πιστεύω ότι στα επόμενα χρόνια τα ζητήματα αυτά θα απασχολήσουν έντονα τους ιστορικούς.

Μπορείτε να περιγράψετε πιο αναλυτικά τις «ελλείψεις στις ελληνικές / κυπριακές διαθεσιμότητες»;

Δυστυχώς τα δεδομένα παραμένουν απογοητευτικά για όλη τη σύγχρονη ιστορία του Κυπριακού. Στο αρχείο του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών οι φάκελοι για το Κυπριακό είναι κλειστοί ακόμη και για την εποχή της προετοιμασίας του αγώνα της ΕΟΚΑ, πόσο μάλλον για τα έτη 1955-1959, 1964-1967 ή 1971-1974. Ανάλογη εικόνα υπάρχει και στην Κύπρο, όπου ελάχιστα κρατικά έγγραφα και συλλογές με σημαντικό πολιτικό ενδιαφέρον είναι διαθέσιμα στους ερευνητές από την εποχή της ίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960), ενώ εξαιτίας και της έλλειψης της σχετικής παράδοσης, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας, είναι σχεδόν βέβαιο ότι για καίριες αποφάσεις πιθανόν να μη βρεθεί τίποτε στα δημόσια αρχεία. Αντίστοιχη εικόνα επικρατεί και στα στρατιωτικά αρχεία, στην Κύπρο και στην Ελλάδα. Όταν, κάποτε, ανοίξουν τα αρχεία αυτά, κανένας δεν γνωρίζει πόσα έγγραφα θα περιέχουν για κρίσιμες στιγμές του Κυπριακού της περιόδου 1955-1974. Είναι αδιανόητο να κρατούνται κλειστοί οι φάκελοι αυτοί, μετά την παρέλευση σαράντα και εξήντα χρόνων. Μία από τις πιο σημαντικές επιπτώσεις αυτής της πραγματικότητας είναι ότι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως το αρχείο Κ. Καραμανλή, το αρχείο της ΕΔΑ στα ΑΣΚΙ, το αρχείο Τάσσου Παπαδόπουλου στη Λευκωσία (είναι στη διαδικασία της ταξινόμησης και ψηφιοποίησης) κ.ά., ο ερευνητής

Κύπρος 1974-2014

Η συλημένη εκκλησία του κατεχόμενου χωριού Τραχώνι.

που θα μελετήσει το σύγχρονο Κυπριακό στηρίζεται ακόμη στα βρετανικά και αμερικανικά αρχεία. Ευτυχώς τα τελευταία είναι πλούσια για το Κυπριακό, όμως η κατάσταση αποτελεί στρέβλωση για την ιστορία της Κύπρου και του Κυπριακού, του σημαντικότερου ζητήματος που απασχόλησε την ελληνική εξωτερική πολιτική τις τελευταίες δεκαετίες.

Ποια η σημασία των μαρτυριών των πολιτών που έζησαν τα γεγονότα ως αυτόπτες μάρτυρες ή και θύματα στην «επίσημη» καταγραφή της ιστορίας;

Ένα από τα χαρακτηριστικά της ελληνικής βιβλιογραφίας των τελευταίων χρόνων για την τουρκική εισβολή του 1974 είναι η κυκλοφορία βιβλίων με μαρτυρίες στρατιωτών και απλών πολιτών από τις εμπειρίες τους στις τραγικές συνθήκες του πραξικοπήματος και της τουρκικής εισβολής. Στον ελλαδίτη αναγνώστη θα συνιστούσα το βιβλίο του λοχία της ΕΛΔΥΚ, το καλοκαίρι του 1974, Αθανάσιου Γρ. Χρυσάφη, με τίτλο «Οι άγνωστοι στρατιώτες της ΕΛΔΥΚ 1974», που εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη πριν από λίγα χρόνια και συνεισφέρει συγκλονιστικά στοιχεία για τον «άγνωστο πόλεμο» των ελλήνων Ελδυκάρων στην Κύπρο, που έχουν κάθε λόγο να αισθάνονται παραγνωρισμένοι και αδικημένοι από την ελληνική πολιτεία. Είχαν προηγηθεί, τις προηγούμενες δεκαετίες, βιβλία με αναμνήσεις αξιωματικών που υπηρέτησαν στην Κύπρο και παρουσιάζουν τα γεγονότα που έζησαν, από τη δική τους οπτική. Έχουν εκδοθεί επίσης συγκλονιστικά βιβλία που καταγράφουν τις φρικτές εμπειρίες από την αιχμαλωσία στις τουρκι-

κές φυλακές, στα Άδανα, στην Αμάσεια και αλλού. Όλες αυτές οι τραυματικές αφηγήσεις ήταν εξαιρετικά δύσκολο να εκφραστούν δημόσια τις προηγούμενες δεκαετίες, όταν οι μνήμες ήταν ακόμη πιο επώδυνες και πολλοί απέφευγαν ή αρνούσαν να μιλήσουν. Η πάροδος των δεκαετιών αμβλύνει την ένταση των παθών και του μαρτυρίου και δίνει στις αφηγήσεις των θυμάτων ή των αυτοπτών μαρτύρων «ανωνύμων» πρωταγωνιστών- μια πιο αποστασιοποιημένη και ανθρώπινη οπτική, που εξακολουθεί να παραμένει αιχμηρή και να σοκάρει τον αναγνώστη. Όλες αυτές οι μαρτυρίες αξίζει να καταγραφούν και να διασωθούν, ενώ αποτελούν και πολύτιμο εργαλείο για τον ιστορικό.

Και τι θα λέγατε για τις μαρτυρίες μιας άλλης μεγάλης κατηγορίας μαρτύρων του 1974, των αμάχων γυναικοπαίδων;

Από όσα τραγικά έζησαν στα χέρια των «ειρηνοποιών του Αττίλα» οι άμαχοι και τα γυναικόπαιδα το καλοκαίρι του 1974, σώθηκαν εκατοντάδες καταθέσεις των θυμάτων που δόθηκαν στις αστυνομικές αρχές κατά το 1974-1975, πολυγραφηθήκαν βιαστικά από τις αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας και μοιράστηκαν «για σκοπούς διαφώτισης». Ο ιστορικός, όταν συναντά σήμερα τις χιλιάδες αυτές σελίδες, που καταγράφουν ανείπωτες αγριότητες, πέρα από τον απέραντο σεβασμό στην αγνότητα και οσιότητα των αθώων θυμάτων, νιώθει απέχθεια για τον «ιατροδικαστικό χαρακτήρα» του επαγγέλματός του. Τα μαρτύρια του άμαχου πληθυσμού στα χέρια των εισβολέων αποτελούν ένα πικρό μακρύ συναξάρι σύγχρονου μαρ-

τυρολογίου: σύλληψη, φυλάκιση, ομαδικές και ατομικές εκτελέσεις, βασανιστήρια, ληστείες και λεηλασίες, εκτοπισμός, στέρψη φαγητού, νερού και ύπνου, κτηνώδεις βιασμοί ανυπεράσπιστων γυναικών και κοριτσιών. Οι μαρτυρίες των τραγικών θυμάτων της εισβολής και όλα όσα έγιναν αργότερα εις βάρος των εγκλωβισμένων, πέρα από τη φρίκη που προκαλούν, αποκαλύπτουν στην πλήρη έκτασή του το σχέδιο εθνοκάθαρσης που υλοποιήθηκε το 1974. Σε κάθε χωριό όπου εισερχόταν ο τουρκικός στρατός, τα γεγονότα ακολουθούσαν την ίδια, άγρια διαδικασία ωμοτήτων και βαρβαρότητας, σαν μια στερεότυπη καθημερινότητα. Στο τέλος, οι κάτοικοι ένιωθαν τη μεταφορά τους από τα χωριά τους στο μη κατεχόμενο τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας ως απελευθέρωση. Ο ίδιος εφιαλτικός μηχανισμός παρέμενε στην εφεδρεία για να ενεργοποιηθεί, όταν χρειαζόταν, στις περιοχές στις οποίες παρέμεναν εγκλωβισμένοι. Πέρα από τα παραπάνω, στο Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών και στο Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, στη Λευκωσία, σώζονται χιλιάδες ηχογραφημένες μαρτυρίες προσφύγων από την καθημερινή ζωή τους πριν από το 1974. Η ανυπολόγιστη αξία αυτών των συνεντεύξεων θα αυξάνει με τον χρόνο.

Πόσο δύσκολο είναι για κάποιον επιστέμνο όπως εσείς να μελετά σχεδόν εξ επαφής τα γεγονότα τα οποία του στέρψαν το σπίτι του, τις παιδικές και εφηβικές του μνήμες, την προγονική του παράδοση; Και πόσο αυτό επηρεάζει την αντικειμενικότητα;

Είναι προφανώς επώδυνο, όπως εξίσου οδυνηρή είναι και η μελέτη του Κυπριακού στην εξελικτική του πορεία και για το πού κατέληξε το μεγαλύτερο και μαζικότερο αλυστωτικό κίνημα της νεοελληνικής ιστορίας. Όμως, όπως αυξάνεται η επιθυμία κάθε ανθρώπου, όσο μεγαλώνει στην ηλικία, για την επιστροφή του στο σπίτι που γεννήθηκε ή όσο πιο συχνά και ευχάριστα για όλους επαναλαμβάνεται νοερά η επάνοδος στην παιδική ηλικία, έτσι και οι τραυματικές αναμνήσεις από τη φρίκη ενός πολέμου και όσων συνεπάγονται η συλλογική απώλεια, η ήττα, η προσφυγιά, μπορούν να λειτουργήσουν ευεργετικά για τους ορίζοντες και την οπτική του ιστορικού, καταπώς εξήγησε και ο αισχύλειος και σεφερικός «μνησιπήμων πόνος». Στη συγκεκριμένη περίπτωση, μαζί βέβαια με τη διαρκή μελέτη, οι οδυνηρές αυτές αναμνήσεις μπορούν να βοηθήσουν στην κατανόηση των δεινών του πολέμου και των κοινωνικών ανισοτήτων ή των οπτικών «νικητών» ή «ηττημένων» άλλων ιστορικών εποχών, και στην αμφισβήτηση ιδεολογικών εμμονών και της απόλυτης δογματικής «αλήθειας». Δεν γνωρίζω αν όλα αυτά βοηθούν στο να πλησιάσει κάποιος την περίφημη «αντικειμενικότητα». Πάνω από όλα, η ιστορική επιστήμη έχει συγκεκριμένα εργαλεία και μέθοδο που πρέπει να ακολουθεί κάθε ιστορικός, ανεξάρτητα από όσα έχει βιώσει στη ζωή του.

Η «Βουλή των Ελλήνων» δεν δίνει τον «Φάκελο της Κύπρου» στην κυπριακή Βουλή

Ο Πέτρος Παπαπολυβίου, μαζί με τον Γιώργο Καζαμία, αναπληρωτή καθηγητή στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, πήρε μέρος στην επισημονική επιτροπή που το 2007-2010 συνέδραμε την κοινοβουλευτική επιτροπή της Βουλής των Αντιπροσώπων για τον «Φάκελο της Κύπρου».

«Η συμμετοχή μας είχε συγκεκριμένους όρους εντολής και ήταν μια βαρυσήμαντη και τιμητική ερευνητική εμπειρία», μας λέει ο ίδιος. «Είχαμε την επίβλεψη μιας ομάδας μεταπτυχιακών φοιτητών Ιστορίας, που ανέλαβαν υπό την εποπτεία μας τη μελέτη διάφορων αρχείων στην Κύπρο και στο εξωτερικό. Αρκετά από αυτά παραμένουν και σήμερα απροσπλάστα για την ιστορική έρευνα, όπως τα έγγραφα που διασώζονται στο αρχείο της ΚΥΠ ή της Διεύθυνσης Ιστορίας Εθνικής Φρουράς, του Αρχηγείου της Αστυνομίας, δικογραφίες, κ.ά. Από την πλευρά της, η τετραμελής κοινοβουλευτική επιτροπή, υπό την προεδρία του Μαρίνου Σιζόπουλου, εργάστηκε συντονισμένα την περίοδο 2006-2011 και επιτέλεσε σημαντικό έργο, ενώ προχώρησε και στην έκδοση πορίσματος. Πέραν αυτού και των καταθέσεων 174 προσώπων, η δική μας ομάδα συγκέντρωσε τεράστιο αρχειακό υλικό, που ψηφιοποιήθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του. Σύμφωνα με τη δέσμευση του προέδρου της Βουλής, αυτό σύντομα θα ανοίξει στους ερευνητές. Ανάμεσα στα αρχεία που έμειναν κλειστά για την επιτροπή μας ήταν, δυστυχώς, το αρχείο της Εξεταστικής των Πραγμάτων Επιτροπής για τον Φάκελο της Κύπρου της Βουλής των Ελλήνων, αν και ζητήθηκε επανειλημμένα και επί διαφορετικών ελληνικών κυβερνήσεων, και παρά τη ρητή δέσμευση ότι το υλικό θα χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά για επιστημονικούς σκοπούς. Τα ερωτηματικά για την απαγόρευση πρόσβασης σε αυτό το σημαντικότερο για την ελληνική ιστορία αρχειακό υλικό είναι πολλά και σχετίζονται με όσα αναφέραμε σε άλλο σημείο για τις σιωπές των ελληνικών αρχείων για το Κυπριακό».